

الإنسانہ سند تصورتہ کلام شخ العالم

*ڈاکٹر سجاد امین

تلخیص:

دنیا ہس مژہ موجود پر بحث کا نہہ رُوزاتھی یادوے پنہ عقلہ تھے شکلہ ہندس بلبوس پیڑھ پائیں آسُ درشا و تھہ بہ کان چھ مگر انسانہ سند مسلہ چھ ہنا وکھر۔ انسانہ سندس بسیار پاسل آکارس، سر ساؤو اپنہ اس (آدم بستن مژہ سر) تھے سیماز ویہارس عتی عتی لہنز آنچھ روں راز کل کیو و زون کل چھنے تسلی ساروے موجود اتوںش بیوں تھے بدفن کڈان۔ چونکہ انسانہ سہنر راز کل چھنے فطری تھے فطریک تقاضے چھ پھبلا ویا مژہ راوی نوعیتک، ووز اگرے اتھ گندی یہ کرنے امیک پر زناون اپنہار، و بخار تھے خوبصورتی گڑھ تھامہ۔ مثالے؛ اکہ جایہ پیڑھ بیس جایہ یچھ و اتنا ونک تصور آسہا و نہ تھے وری وادن تھے ربیتہ وادن ہندے تھے امر آسہا نہ تھیقی کوتے سند پیڑھ بر قی تر (twitter) تاک سفر لے کر تھے ہیوکھت اگرے نہ انسان کوتے سہنر تھکا وٹ تھے رفتار الگ الگ کر تھے تمن سام ہیزہ آسے۔ گو کا نہہ بیو چپڑ پا پا کون تھے پا پا کر تھ بیسے مکمل کر کنک یہ اصول چھ موجود دورچھ رازی ہائکلہ ہند کری والٹھ، تھے سیہے اصول کامہ مژہ انچھ چھیتھ مضمونس مژہ دیشخ شرکبیں مژہ انسانہ سند تصور، کس موضوع پیڑھ تھے آیہ کھتکر نہ آہڑ ز انسانیز شخصیت کو زندگی ہندی سائی پہلو چھ قاری لیں برو نہہ کنہ دیدمان سپدان۔

*اسٹنٹ پروفیسر گورنمنٹ ڈگری کالج فرصل کلگام

کلیدی لفظ:

وجود، جوهر، بسیار پاسل، سراسوی انہار، نفسانیت، فائی، کنبر، مابعد الطیعت.

لل دبدپتہ چھپرانہ کا شاعری مژد و سُم بلوڑ ناو حضرت شیخ العالم (۱۳۸۸-۱۳۸) سند۔ یں رو دا ہمہ تہ پنداہمہ صدی ہند نامور تھد درجک عائل تے عارف، الکھ پا پر بلوڑ دہنی پیشو اتے الکھ سلیمانی تھدار تے رنگ بستہ کلچرچ علامت چھ۔ سہزادند، شمس العارفین، کا شروا عظیم تھے علمدار کشمیر، ہوئی بیون بیون القاب چھ شیخ العالم ستر بسیار پاسل شخصیہ ہند اعلان۔ (۱) تھد اس کلام س چھ عرفِ عام س مژد کا شقر قرآن تے ونا۔ تکیا ز مرچ پنبن شرکب مژد قرآنی تعلیمات ہنزباو تھے تبلیغی انداز گرہر۔ وون زینیلہ یعنی شرکب مژد انسان ہند تصور ک نیب ٹھاران چھ اسے چھ یئمہ کھتہ ہند پور احساس گنان ز شیخ العالم ستر دوارندیشی کوتاہ و سعتح تے وہراو چھ اوسمت۔ تکیا زندگی ہنر نگارنگی چھنے تسدیں کلام س مژد مکمل طور عیان، اتے چھنے سانبن باقی صوفی کبوسری شاعر ان ہند کی چھنے یک رنگی ہند بیو عالم قاری ہند ز بنس مژد بے مالیکی پاؤ کران۔ بلکہ چھ انسانی زندگی ہند بن سارنے عنصر متعلق تمہ آیہ کھتاہر کرنے ز قاری یں چھ بندی ذات یا آسٹک جوہری عنصر نمایاں تے واضح صورت مژد چھن برو شہ کن بوان۔ چونکہ ذات یا آس چھ الکھ غاروا ضع تصویر یا موضوع۔ تے زن گو کا ہمہ شخص چھ پیشہ کنز وو ستاد، یہس الکھ مخصوص ناو، کرام، روزن جائے، رنگ، خولہ نظیبت چھ۔ امرے متعلق زن پر ژھوڑ اسٹرا صلیخہ یا ذات کیا ہ چھنے؟ یا کس چیز چھ سے یہس سہ ٹکہ چھ؟ ناوہا، پیشہ ہا، روزن جائے ہا کنہ رنگ؟

ئے چھا یو ساروے مژرا کے کئے ہم ساری؟ ہے چھا بُٹے کئے امہ علاوہ تیری بیٹھے کیہے۔ کئے سہ چھنے کیہے، تکیا زندگی آسُن تے چھا کہ قمک آسُن۔ کئے سہ چھی نہ پو مژر کیہے بلکہ بدل کیہتا م۔ غرض سوال مژرسوال پاؤ سپد تھچھ جواب تے پوؤس سوالہ ہوت اکار رٹان۔ توے ذات کیا گیہ؟ یا ذات کھتو وئو؟ امہ کس جواب مژریہ کیہڑھا تے ونیکتا م بدیو بدیو عالمو تے دانشور ولیو کھمٹت چھ تمہ کس غاروا خ آنس متعلق چھ مارٹن ہائیگر سندون:

“One cannot undertake to define being without falling into the absurdity; for one cannot define a word without beginning in this way, ‘it is....’ This beginning may be expressed or implied. Thus, in order to define being one must say it is.... and hence employ the word to be defined in its definition”.(2)

لہذا انسان ہندس ذات متعلق پیلے تے کا ہے تعریف (definition) دن آسے، اس ہبکہ نہ کئے تے گئے تھے تو فیر تھپیر ایں مژر بیان کر تھے بلکہ چھ تپڑ زندگی کو شخصیہ ہند ساری پہلو مدنظر تھاونی ضروری۔ تھے کمزیلے تے اسے شخ العالم ہندس کلام مژرانا نہ سند تصور بدآسے کلعن تیلے چھ اسے تشد کلم کلام نہ نظر تھاون لابدی۔ تکیا زمک پچھ انسان نہ ہند تھم ساری عضریا صفات پنبن الگ الگ شرک بن مژر تھے آیہ پیش کری متر زیکر وٹے رلاؤ تھے چھ یکم انسان نہ ہند پاسل وجہ توضیح کرنے مژروا ریہس حدس تام کامیاب سپان۔ انسان نہ سندگ و ڈنیک عضر چھ تند بسیار پاسل یعنے نہ تھو تھاون وول انہار: اکھ اقدروں تے بیا کھ پرون یا اکھ

انفرادیت بیاکه اجتماعیت - شخ العالم ۽ شر برخوبی پھنے یو ز سه چھنپه یو منزکنہ تے اُس نکارن
بلکه پھنسه محض ترجیحی بنیاز پیٹھ زیاڇ زور یرونس مقابله انسانے ٻندس اوئرؤنس دوان -

نېپهري شوپل آنڊري شائمي

ممبرن کحسان گری گری کار

مولوی ئڏپ زٿه مولانا رومي

نڌه مله ڈڀشٿ پر استغفار

يا

گوچھ رڻپه ستر دے نو لکھ

نوں ته گلر دزاے نه وڃ منزرا نهه

سرانو ستر من نوشوار که

گاڻ ته وو در بلوڻھ کھتی نه زا نهه

يا

اتھ گند پانس مو دم رندو

امه ستر ووند مل وو تھي نو

امه تسبیح، عاصه ته جندو

امه پھنسه اتحتی نو (3)

یہ دوے انہار آسُن چھاؤکس شخص تمہِ وزارتِ امن یتیلہ سہ شوری طور بیدار آسے۔ تکیا ز شوری بیداری چھ انسان سند سہ وصف یں اس باقی موجہ اتن مفترس مقام عطا چھ کر ان۔ یہ چھ تین العالم پسز شوری پونگلی ہندے نتیجہ ز سہ چھ زندگی گزارنچہ عملہ مفتر مستقل مرا جی ہند روکی ہو اپنا و تھہ تو دا ہمہ صدی منہے تمہ ساتھ یتیلہ نہ عالمی درسگا ہن مفتر کنہ تہ ما ہولیائی شعیہ قائم کرناک ظونے اوں ”ان پوش تیلہ یتیلہ ون پوش“، و تھہ انسان سند عظیم ہستی آسکنک ثبوت فراہم کر ان۔ زمین ذرا عتس مفتر و قتھ معقول فراوائی تہ مناسب و رتاو تہ چھڑکہ انسان پسز اتحی شوری پونگلی کن یہمہ آیہ اشارہ:

آدن سو ٹھنچھے ٹین اول تہ
برو ٹھہ گر رٹھ مالہ پن تاو
اتھ ٹھنچھے گرہی سو ٹھنچھے ڈھل تہ
یں کر گلکل سے کر کراو (4)

یہ چھٹا کار پور ز لئے از گلگل (محنت) کر سے ہنکہ پگاہ کراو یعنی تمکہ پھل حاصل کر تھے۔ مگر شرط چھا کے، سہ گو انسان چھ امہ باپتھہ پن نفس آماد کون۔ تکیا ز نفاس ایتھ پچھے انسان پسز ازلی خصلت تہ امہ نشہ اند ہیتھ لو ب ہیوں چھنہ ملکن۔ ووں گو سہ ہنکہ اتحہ کا پہ ڈٹھ تہ یتھ دنیا ہس کیو یہنے والی دنیا ہس مفتر پنہ باپتھہ کامیابی ہند زریعہ بناؤ تھ۔ حالانکہ نفس کا پہ رٹن چھ سلیخا کر یو ٹھ۔ تھ العالم سند ون چھ امہ باپتھہ
ڑائیں چھے و زملہ تہ تر لے

ڦاڻن چُھے مند نس گئے کار
 ڦاڻن چُھے پر بس کرنے اٽے
 ڦاڻن چُھے مڙا تھس ہیون نار
 ڦاڻن چُھے پان کڻن گزٹے
 ڦاڻن چُھے کھیون ویہہ ته گار (5)

ٻیں جایہ پچھے حضرت شیخ لاعل نفس هُسرِ تِس ہوں ۋۇوار جانورس ڪىز تشبیهه دوان مگر ڪىز
 چەن اُمس کاپه رەنچ و تھتە درشاوەمېش یُس انسان سُند اصلی جو ھر چھ

نپے میون زن ھوں تے
 اُمر هُسر گری نم کاتیاہ بل
 ساسپے مڙا کھالوں تے
 ننپے میت اُمر ساری تل
 سوی ئىر تینگ کلپے دوگس تے
 کھبین دی زس کریپ ہند پھل (6)

ییتبن چھنے یہ کھتھ ته ڦیس تھاونڈ لایت زیبیتہ اکھ طرفہ انسان ہندس نفس اندر خراً بسن (مد
 لوپ ته مہہ) ہند غلیبہ مو بود چھ تنتہ چھ امیک مقابله کرنے با پتھ اسندے ذات یا وحدس
 ڪىز خوبی ہند اکھ یئنچھ عُنصر ته پیوست آمت کرنے پتچ زڑا ہندس ساری ہے وحدس روشن کران
 چھ - یئمہ برکتھ تیس پنیس پانس مژپن اصلی آسُن (حضرت انسان) دز یئنچھ یوان چھن

کھو رفے ہماز تو م
 مو زم مد لو ب تے مہ
 شید ووند پڑتھ صاحب گو زم
 اپر زنوم پن رح (7)

ام رعیج توضیح پچھ حضرت شیخ العالم بیس شرکس منزیخ کمز کران زنتھ چھ علامہ اقبال سند
 خودی ہند آلو کن گرہان:

نفس مود پھ بدے
 نفس عز سودا چھے
 نفس پن رٹن حدے
 نفس بر زنخ خدا چھے (8)

یعنے خدا پر زنا و نہ خاطر پچھ پن پان پر زنا و نہ ضور دی - مسٹرا بھارت سند و نہ چھ:

"To get at the core of God at his greatest,
 one must first get into the core of himself
 at the least, for no one can know God
 who has not first known himself." (9)

پن پان پر زنا و نہ منزیں بیا کھ عُنصر انسان سد چھ کران سہ چھ موئک تصور تے افع
 شوری آگئی۔ امہ عز پچھ انسان پنی عارضی موجودگی (Temporariness) تے محدودیت
 (Finitude) ہند احساس گنان۔ شیخ العالم سنبھل خوبی چھے یہ ز سہ چھ پنی دواراندیشی عز موئک دو
 شوے تعمیری کیو تحریبی پہلو باو تھ اکلمہ نا گندر آسک باند باند کران:

موت چھے ہے تے کو توڑا زے

کھلیلہ مشرک لیو ڈارِ تھ کھٹ

موت چھے شرب تھ چبینہ روس نے ٹکر زے

سلپہ کونہ گیا کہ گاڑ تھ کھتھ (10)

یعنی بیتہ اکہ پاسہ موت ہے مسندی پاٹھر ظالم چھ دفیمہ پاسہ چھلیو ہے موت شر تکر پاٹھر یہیمہ دنیائی حرکہ غلط ضروری تی۔ امی موئے عقی چھ یہیمہ دنیاک آون جاؤن نظام چلوں یں مختلف صوراڑن مشر وہر بدلاوی انسانہ پش عقلہ کو شکله متاثر چھ کران۔ شخے العالمن چھ امیک ڈرامائی صورت حال جمالیاتی انداز مشریقہ کنز در شود مند۔

ؤمی ڈیوٹھم ندوہہ ڈنی

ؤمی ڈیوٹھم سُم نے تار

ؤمی ڈیوٹھم تھ پھولے ڈنی

ؤمی ڈیوٹھم گل نے خار

یا

ؤمی ڈیوٹھم شبیم پیوان

ؤمی ڈیوٹھم پیوان سور

ؤمی ڈیوٹھم گھپھ پچھ ہیوان

ؤمی ڈیوٹھم پھولے ڈن نور

یا

الہ نے مہا بیان کرنے نئیہ ہا

تینگ گزہ ہا عالم و پچھ مورہا

الہ نے ہکنہ ہا بیان کرنے ہنیہ ہا

چرکھ گزہ بند کس کیا ہ میں

یجھے شرکبِ بن ہنر فکر ہند مرکزی تصور پچھ وحدائیت یں اندی گلکبِ بن ویدن چیزِ مژہما کا
پچھ۔ یا نے اندی گلکبِ بن چیزِ ہندس ویہارس پتہ کنہ پچھ دراصل خدا یہ ستر تخلیقی ٹو تھ پر بچہ فر
آیتن۔ مگر امیر خاطر پچھ اتحہ سر ساؤ ک نظامِ سُن ضروری۔

خداے پچھا کے ناو پھس لچھا

ذکرِ رؤسِ الہ کچھا مو

وہِ ویندن اکے پچھا

رزقِ رؤس کا نہہ مچھا مو

خدا یہ سند جلو یادوے ثوپا رک نون تے عیاں پچھ مگر تہ کر تھ تہ پچھ اللہ تعالیٰ ہندس اتح
گزرس احاطہ کرنا عقلہ تے حواسو ہندو سرحدو نیبر۔ تکیاز انسانی عقل پچھ محدود تے خدا یہ ستر ذات
پچھنے لامحدود۔ لہذا ہنکہ نہ زانہہ تہ محدود ستر لامحدود ک احاطہ ممکن سپر تھ۔ مگر انسانہ ستر زانی کل
پچھنے تے اتح ما بعد الطیعاتی سوچس زانی دنس پیٹھ آماد کر تھ پاؤں تریشہ ہوتے یہیہ دنیا مژہ
کڈان۔

کُنْبَرَے بُوزَكَهُ كُنْبَهُ نُورُوزَكَهُ
 أَمْرُ كُنْبَرَنْ دُعْتُ كُوتَاهُ جَلَادُ
 عَقْلٌ تِّيْ فَكْرُ تُورُكُوتُ سُوزَكَهُ
 كَحْمُو مَالِهِ چِبَقَهُ هَيْوَكُ سُهْ درِيَاوْ (11)

یہ کُنْبَرَچْھَ دراصل اللہ تعالیٰ ہندس تتح کُنْ و فَنْ کن اشارے یہیں پتھے یہ سورے دنیا
 وجودس مژآو۔ یقہے کُنْبَر سپر کُزَنْ چھَ ٹو دَاهَمَهَ صدی ہندن دو شوْزَ عَظِيمَ شاعرِن ہند
 بُنْیادِی موضوں رُؤْدُمَتُ لُسْ پتھے تصوف کس پیرا لیں مژ کوہَمَهَ صدی ہندن باقی صوفی
 شاعرِن ہند بایتھتے و تھے ہا وکھ بُنْیوو۔

حوالہ:

- ۱۔ رحان راہی، ”کھوئ“، کاٹشِر ڈپارٹمنٹ، یونیورسٹی آف کشمیر، سرینگر، ۲۰۰۳۔ ص۔ ۳۶۔
- ۲۔ ہایڈگر، مارٹن۔، بینگ اینڈ ٹائم، ”ترجمم۔ سٹیمبوگ“، جان۔ سٹلیٹ یونیورسٹی پریس: نیویارک، ۲۰۱۰۔ ص۔
- ۳۔ شیراز: ندر بوش نبهر، جمول اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرت، کچر اینڈ لینگو تجھن، سرینگر، جلد ۱۵، شمار: ۲۰۰۳، ۲۔ ص۔ ۲۳۹۔

- ۴- بشر بشیر، "میں پدن نے وہ ارگوڑھے" جلیب پبلکیشنز، یروکشمیر ۲۰۰۸، ص-۶۱۔
- ۵- آفاقی، اسدالله، "کلیات شخ العالم" ماهیت آفیسٹ پرنٹر، بٹھ مالو سرینگر، ۲۰۰۸ ص-۲۵۱۔
- ۶- شاد، پروفیسر غلام محمد، "کلام شخ العالم" کشمیر بک ڈپو، مولانا آزاد روڈ، سرینگر، ۲۰۱۶ ص-۱۵۱۔
- ۷- شیراز: نند روشن نمبر، جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرت، کچھ اینڈ لینگو تجھن، سرینگر، ۲۰۰۳ (جلد ۵، شمار: ۲)، ص-۲۳۹۔
- ۸- آفاقی، اسدالله، "کلیات شخ العالم" ماهیت آفیسٹ پرنٹر، بٹھ مالو سرینگر، ۲۰۰۸ ص-
- ۹- میکورین، جون۔ ایکن سٹینشیلز میڈیا گلس، نیارک - ۲۱۹، ص-۳۹۔
- ۱۰- شیراز، نند روشن نمبر، جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرت، کچھ اینڈ لینگو تجھن، سرینگر، ۲۰۰۳ (جلد ۵، شمار: ۲)، ص-۲۳۹۔
- ۱۱- کاشر شاعری (انتخاب)، کاشر ڈپارٹمنٹ، یونیورسٹی آف کشمیر، حضرت بل سرینگر، ۲۰۰۶ ص-۸